

Sähköinen tilintarkastus

Outi Juutinen

Kaupan ja kulttuurin toimialan opinnäytetyö
Liiketalouden koulutusohjelma
Tradenomi

TORNIO 2013

TIIVISTELMÄ

KEMI-TORNION AMMATTIKORKEAKOULU, Kaupan ja kulttuurin toimiala

Koulutusohjelma:	Liiketalouden koulutusohjelma
Opinnäytetyön tekijä(t):	Outi Juutinen
Opinnäytetyön nimi:	Sähköinen tilintarkastus
Sivuja (joista liitesivuja):	41 (3)
Päiväys:	7.4.2013
Opinnäytetyön ohjaaja(t):	Satu Valli
<p>Opinnäytetyön tavoitteena on selvittää, miten taloushallinnon sähköistyminen on vaikuttanut tilintarkastajien työhön, mitkä ovat sähköistyneen taloushallinnon edut ja haasteet tilintarkastustyön kannalta ja miten sähköistä taloushallintoa hyödyntävä tarkastuskohde eroaa perinteistä taloushallintoa käyttävästä.</p> <p>Teoreettinen viitekehys kuvaa tilintarkastuksen prosessin suunnittelusta toteutukseen ja päättämiseen sekä tilintarkastuksen sääntelyn. Lisäksi avataan sähköinen taloushallinto käsitteenä. Tutkimus toteutettiin haastattelemalla tilintarkastajana työskenteleviä henkilöitä sähköisen Webropol-kyselylomakkeen avulla.</p> <p>Täysin digitaalinen taloushallinto ei ole vielä yrityksissä käytössä, mutta suurin osa yrityksistä hyödyntää jo laajasti sähköistä taloushallintoa. Hyvin organisoitu ja toteutettu sähköinen taloushallinto nopeuttaa ja helpottaa tilintarkastusta. Sähköinen ympäristö tuo omat haasteensa tilintarkastuksen suorittamiseen ja edellyttää tilintarkastajilta laajempaa tietoteknistä koulutusta. Koulutusta tulee uudistaa muokkaamalla tutkintojärjestelmää vastaamaan paremmin nykypäivän vaatimuksia.</p>	
Asiasanat: tilintarkastus, sähköinen taloushallinto, digitaalinen taloushallinto, tilintarkastaja	

ABSTRACT

KEMI-TORNIO UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES, Business and Culture

Degree programme:	Bachelor of Business Administration
Author(s):	Outi Juutinen
Thesis title:	Digital Auditing
Pages (of which appendixes):	41 (3)
Date:	7.4.2013
Thesis instructor(s):	Satu Valli
<p>The objective of this thesis is to find out what the effects of digital financial management to auditors job are, what the benefits and challenges of digital financial management are and how an enterprise that uses digital financial management differs from an enterprise which uses traditional financial management.</p> <p>The theoretical framework of this thesis describes auditing process from planning to execution and closing and law regulations concerning auditing. The term of digital financial management is also discussed. The research was executed by interviewing people who work as auditors. Interviews were made by using electronic Webropol-survey software.</p> <p>The results of this research indicate that enterprises do not use complete digital financial management systems yet. However, most of them are already utilizing widely digital financial management. Well organized and executed digital financial management makes auditing faster and easier. Digital environment brings about its own challenges to auditing and requires that auditors must have wider knowledge on communications technology. Education and training must be enhanced by modifying the system of degrees to respond better the present day demands.</p>	
<p>Keywords: auditing, electronic financial management, digital financial management, auditor</p>	

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ	2
ABSTRACT	3
SISÄLLYS	4
1 JOHDANTO	5
1.1 Opinnäytetyön tavoitteet ja rajaus.....	6
1.2 Tutkimusmenetelmä ja tutkimuksen totetus.....	7
2 SÄHKÖINEN TALOUSHALLINTO	9
3 TILINTARKASTUSPROSESSI.....	13
3.1 Tutkintojärjestelmä	15
3.2 Suunnittelu	16
3.3 Kirjanpidon tarkastus	19
3.4 Sisäisen valvonnan tarkastus.....	19
3.5 Tilinpäätöksen ja toimintakertomuksen tarkastus.....	20
3.6 Hallinnon tarkastus.....	22
3.7 Raportointi.....	22
4 TILINTARKASTUKSEN SÄÄNNÖKSET.....	25
4.1 Tilintarkastuslaki ja tilintarkastusasetus	25
4.2 Yhtiöoikeudelliset direktiivit	26
4.3 Tilintarkastusstandardit	27
5 TUTKIMUKSEN TULOKSET	28
6 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA	33
LÄHTEET	37
LIITTEET	38

1 JOHDANTO

Ajatus opinnäytetyön aiheesta lähti keväällä 2012 järjestetystä sähköisen tarkastuksen kurssista, joka tutustutti minut tilintarkastuksen perusteisiin. Sähköisellä tarkastuksella tarkoitetaan sähköistä taloushallintoa hyödyntävän yrityksen lakisääteisen tilintarkastuksen suorittamista. Sähköisen taloushallinnon avulla itse tilintarkastus voidaan suorittaa täysin sähköisesti, ainoastaan tilinpäätösmerkintä ja tilintarkastuskertomus toteutetaan edelleen paperidokumentteina. Sähköisen taloushallinnon myötä tilintarkastus on aikaisempaa kattavampaa, eikä suuren tilintarkastusaineiston läpikäyminen olisi enää edes mahdollista perinteisellä tilintarkastustavalla. Sähköisessä muodossa olevien tietojen ansiosta myös tarkastuskohteelle tehtävät tietopyynnöt vähenevät. Tarkastuksen perustarkoitus on kuitenkin pysynyt ennallaan riippumatta siitä, tehdäänkö se sähköisillä tietovälineillä vai ilman niitä. (Valli 2011, 54.)

Sähköinen taloushallinto voidaan määritellä yrityksen taloushallinnon tehostamiseksi tietotekniikkaa ja erilaisia sähköisiä palveluja ja sovelluksia hyödyntäen. Sähköinen taloushallinto on esiaste digitaalisesta taloushallinnosta, jossa taloushallinnon kaikki tietovirrat ja käsittelyvaiheet ovat automatisoitu ja käsitellään digitaalisessa muodossa. Tutkimuksen edetessä on mielenkiintoista selvittää, onko täysin digitaalinen taloushallinto vielä käytössä haastateltavien tarkastuskohteissa. (Lahti & Salminen 2008, 19 - 23.)

Sähköisestä taloushallinnosta on muodostunut tärkeä osa nykypäivän taloushallintoa, jonka ratkaisut tehostavat työtä ja vähentävät rutiininomaisia tehtäviä jättäen aikaa varsinaiselle asiantuntijatyölle ja taloushallinnon suunnittelulle. Sähköisen taloushallinnon avulla voidaan myös alentaa kustannuksia merkittävästi, koska paperidokumenttien laatiminen, tulostaminen, postitus, arkistointi ja monenkertainen käsittely jäävät pois. Lisäksi yrittäjillä on mahdollisuus saada raportit aina halutessaan, koska sähköisen taloushallinnon ansiosta reskontra on aina ajan tasalla. Myös tilintarkastus on vaivattomampaa, optimaalisessa tilanteessa sähköinen taloushallinto antaa tilintarkastajalle mahdollisuuden porautua raporteissa tositteelle saakka. (Helanto, Kaisaniemi, Koskinen, Kuntola & Siivola 2013, 12 – 15.)

Tilintarkastus käsittää yhteisön tai säätiön tilikauden kirjanpidon, tilinpäätöksen, toimintakertomuksen ja hallinnon tarkastuksen. Tilintarkastus on laadittava tilintarkastuslain, kirjanpitolain sekä kyseistä yhteisöä tai säätiötä koskevan lain mukaisesti. Tilintarkastus on keskeinen väline tilinpäätösraportoinnin oikeellisuuden ja avoimuuden varmistamisessa sekä pääomamarkkinoiden luotettavuuden takaamisessa. Se on myös keskeinen osa yritysten hallinto- ja ohjausjärjestelmää. Tilintarkastajien antamien taloudellisten tietojen uskottavuus on tärkeää julkisen kaupankäynnin kohteena oleville yrityksille sekä muille yhteisöille. Tilintarkastuksesta hyötyvät sekä yhteisön omistajat ja jäsenet sekä muut sidosryhmät kuten velkojat ja viranomaiset. (Työ- ja elinkeinoministeriö 2012, hakupäivä 23.2.2013.)

Sähköisestä taloushallinnosta on laadittu ammattikorkeakouluissa useita erilaisia opinnäytetöitä. Oma tavoitteeni on tuoda aiheeseen uutta näkökulmaa tilintarkastuksen kannalta. Yliopistotasolla aihetta on tutkinut Aalto-yliopiston Minni Kemppi vuonna 2010 julkaistussa maisterin tutkinnon tutkielmassa ”Automatisoidun taloushallinnon vaikutukset tilintarkastukseen”.

1.1 Opinnäytetyön tavoitteet ja rajaus

Opinnäytetyön tutkimusongelmana on selvittää, miten taloushallinnon sähköistyminen on vaikuttanut tilintarkastajien työhön, mitkä ovat sähköistyneen taloushallinnon edut ja haasteet tilintarkastustyön kannalta ja miten sähköistä taloushallintoa hyödyntävä tarkastuskohde eroaa perinteistä taloushallintoa käyttävästä. Lisäksi pohditaan alan tulevaisuuden näkymiä. Teoreettinen viitekehys kuvaa tilintarkastuksen prosessin suunnittelusta toteutukseen ja päättämiseen sekä tilintarkastuksen sääntelyyn. Lisäksi avataan sähköinen taloushallinto käsitteenä.

Julkishallinnon tilintarkastusta säätelevät omat erityislait eikä tilintarkastuslaki näin ollen koske valtiota, kuntia ja seurakuntia (Tomperi 2009, 15.). Rajaani työni koskemaan nimenomaan yksityisen puolen tilintarkastusta

1.2 Tutkimusmenetelmä ja tutkimuksen toteutus

Käytän työssäni kvalitatiivista eli laadullista tutkimusmenetelmää. Laadullinen tutkimus sopii työhöni määrällistä tutkimusta paremmin, koska tavoitteena on ilmiön kuvaus ja tutkimustuloksen syvälinen ymmärtäminen ilman tilastollisia menetelmiä. Tavoitteena on myös saada yhdestä havaintoyksiköstä eli tässä tapauksessa tilintarkastajasta mahdollisimman paljon irti, mikä ei olisi mahdollisista käytettäessä määrällistä tutkimusmenetelmää. (Kananen 2008, 24 - 25.)

Laadullinen tutkimus on kokonaisvaltaista tiedonhankintaa. Aineisto kootaan luonnollisissa tilanteissa ja aineiston hankinta toteutetaan tutkijan omiin havaintoihin ja keskusteluihin perustuen. Aineiston hankinnan apuna voidaan käyttää myös lomakkeita ja erilaisia testejä. Laadullisessa tutkimuksessa suositetaan tiedonkeruutapoja, joissa tutkittavien oma näkökulma pääsee esille, kuten teemahaastattelua, osallistuvaa havainnointia ja ryhmähaastattelua. Tutkimusjoukko valitaan tarkoituksen mukaisesti, ei satunnaisotosta käyttäen. Jokainen tutkimuskohde on ainutlaatuinen ja aineistoa analysoidaan sen mukaisesti. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2007, 160.)

Aineiston keruun toteutan käyttämällä sähköpostihaastattelua Webropol-kyselylomakkeen avulla. Puolistrukturoidussa lomakkeessa kysymykset ovat kaikille samat, mutta muutamia tarkastettavia yrityksiä koskevia kysymyksiä lukuun ottamatta vastauksia ei ole sidottu vastausvaihtoehtoihin. Kyselyyn vastaavat pääsevät näin ollen vastamaan omin sanoin. Valitsin tämän haastattelumuodon, koska Kemi-Tornio-alueella toimii vain muutama tilintarkastaja, joten henkilökohtaiset haastattelut eivät välimatkojen vuoksi olleet mahdollisia. Ennen kyselyn lähettämistä olen yhteydessä jokaiseen haastateltavaan henkilökohtaisesti puhelimitse tai sähköpostilla, jotta saan selville tilintarkastajien halukkuuden osallistua tutkimukseen. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 47.).

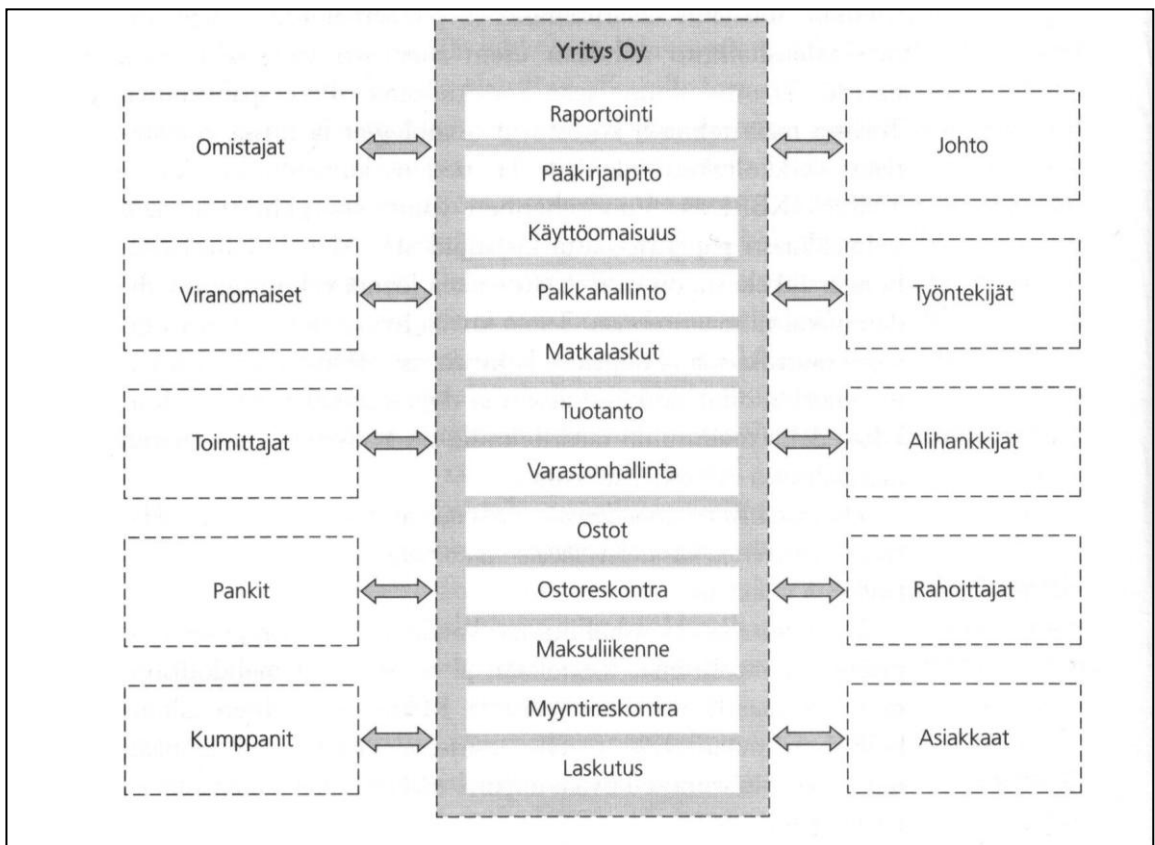
Etsin tutkimusjoukon käyttämällä HTM-tilintarkastajat ry:n sekä Keskuskauppamarin tilintarkastajahakuja. Suomessa oli 2.1.2012 1413 tilintarkastajaa, joten rajaan tutkimuksen Rovaniemi – Oulu – akselille, jotta saan haulle kohtuullisen kokoinen kohde-ryhmän. Tilintarkastajat antavat vuosivalvontailmoitukseen luvan tai kieltävät yhteistietojensa käyttämisen tieteelliseen ja kyselytutkimukseen. Saadakseni tutkimusjoukon

rajatuksi, pyydän Lapin ja Oulun kauppakamareilta sekä Valtion tilintarkastuslautakunnalta listan tilintarkastajista, jotka ovat antaneet luvan tietojensa käyttämiseen tieteelliseen ja kyselytutkimukseen.

Aineistoin analysoimisessa käytän aineistolähtöistä eli induktiivista aineiston analyysiä. Induktiivinen analysointi on kolmivaiheinen prosessi. Aluksi kerätty aineisto pelkistetään, jolloin haastattelumateriaalista karsitaan tutkimuksen kannalta epäolennainen materiaali pois. Pelkistetty materiaali ryhmitellään etsimällä aineistoista samankaltaisuuksia tai eroavaisuuksia kuvaavia käsitteitä. Tämän avulla aineisto saadaan tiivistetyksi, koska yksittäiset tekijät sisällytetään yleisimpiin käsitteisiin. Lopuksi aineistosta erotetaan tutkimuksen kannalta oleellinen tieto, jonka perusteella luodaan teoreettisia käsitteitä. Käsitteiden avulla muodostetaan kuva tutkimuskohteesta, jolloin pyritään ymmärtämään tutkittavia heidän omasta näkökulmastaan. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 111-115.)

2 SÄHKÖINEN TALOUSHALLINTO

Sähköinen taloushallinto voidaan määritellä yrityksen taloushallinnon tehostamiseksi tietotekniikkaa ja sovelluksia, Internetiä, integrointia, itsepalvelua sekä erilaisia sähköisiä palveluja hyödyntäen. Sähköinen taloushallinto on esiaiste digitaalisesta taloushallinnosta, jossa taloushallinnon kaikki tietovirrat ja käsittelyvaiheet ovat automatisoitu ja käsitellään digitaalisessa muodossa. Digitaalinen taloushallinto on prosessi, jossa automatisoinnin tavoitteena on poistaa turhat ja päällekkäiset käsittelyvaiheet digitaalisessa muodossa olevan taloushallintomateriaalin käsittelystä. Digitaalisessa taloushallinnossa kaikki taloushallintomateriaali käsitellään sähköisessä muodossa ja tietoa siirretään eri osapuolien, järjestelmien ja prosessien välillä sähköisesti (kuvio 1). Digitaalista taloushallintoa voidaan kuvata myös termillä automaattinen tai integroitu taloushallinto. Yleisessä keskustelussa digitaalisella, automatisoidulla ja sähköisellä taloushallinnolla tarkoitetaan yleensä samaa. (Lahti & Salminen 2008,19 - 23.)

Kuvio 1. Digitaalisen taloushallinnon ympäristö (Lahti & Salminen 2008, 20.)

Digitaalisen taloushallinnon etuja verrattuna perinteisiin manuaalisiin prosesseihin ovat sen tehokkuus ja nopeus. Lisäksi resurssien ja arkistointitilan tarve vähenee huomattavasti. Usein digitaaliseen taloushallintoon siirtyminen myös parantaa toiminnan laatua ja vähentää virheitä. Digitaalisen taloushallinnon myötä työskentely on ajasta ja paikasta riippumatonta. (Lahti & Salminen 2008, 27 – 28.)

Sähköinen taloushallinto vaikuttaa tilitoimistossa työskentelevien taloushallinnon ammattilaisten työhön materiaalin tallentamisen vähentyessä ja automaation hyödyntämisen lisääntyessä. Kirjanpidon tarkastaminen ja täsmäyttäminen korostuvat. Niiden avulla voidaan tunnistaa poikkeustapaukset sekä tehostaa sitä kautta automaatiota ohjaavia sääntöjä. Kirjanpitäjän kuukausittainen työmäärä tasaantuu, koska koko aineistoa ei enää toimiteta kerralla. (Helanto ym. 2013, 58.)

Sähköisen taloushallinnon ohjelmistot myydään Internet-selaimessa toimivina kuukausimaksullisina pilvipalveluina tai SaaS-palveluina. Pilvipalvelu on Internetiin ulkoistettua tietojenkäsittelyä ja SaaS eli Software as a Service ohjelmiston hankkimista palveluna. Ohjelmiston käyttäjä ei maksa ohjelmasta kallista lisenssiä eikä erillisiä ylläpitomaksuja vaan ohjelmiston käytöstä maksetaan kuukausittain palvelumaksu. Palvelu on käyttäjän käytettävissä tavallisen verkkoaseman tavoin Internet-selaimella, jolloin ohjelmistoa ja tietokantoja ei tarvitse asentaa omalle työasemalle. Kokonaispalvelu sisältää myös varmistuskopioinnit sekä palvelun muun teknisen ylläpidon. Optimaalisessa tilanteessa pilvipalveluna hankittava taloushallinto-ohjelma sisältää ohjelmiston lisäksi valmiina myös keskeiset ulkoiset yhteydet ja näiden ylläpidon. Pankki- ja verkkolaskuyhteyksien, laskun tulostus- ja skannauspalvelujen sekä sähköisten viranomaisyhteyksien ollessa samassa kokonaisuudessa on käyttöönotto helppoa. (Helanto ym. 2013, 35 – 37.)

Sähköisessä taloushallinnossa myyntilaskut voidaan lähettää sähköisesti verkkolaskuina pankkien tai muiden operaattoreiden kautta tai e-laskuna suoraan asiakkaan verkkopankkiin. Mikäli laskun saajalla ei ole mahdollisuutta vastaanottaa verkkolaskua, voidaan laskut ohjata myös tulostuspalveluun, jolloin ne siirtyvät automaattisesti tulostettavaksi ja jaettavaksi perinteiseen tapaan. Verkkokauppojen kautta tehdyt ostokset siirtyvät automaattisesti taloushallinto-ohjelmaan myyntilaskuiksi. Lasku arkistoituu auto-

maattisesti ja arkiston lokitietoihin tallentuvat laskun tapahtumavaiheet. (Suomen yrittäjät 2012, hakupäivä 28.11.2012.)

Myös ostolaskut voidaan vastaanottaa verkkolaskuina pankkien tai operaattoreiden kautta hyödynnettäessä sähköistä taloushallintoa. Verkkolaskujen ollessa kytkettynä taloushallinnon järjestelmään, laskusta muodostuu automaattisesti merkinnät kirjanpitoon ja ne voidaan lähettää sähköisesti hyväksyttäväksi. Käytössä on myös erilaisia skannauspalveluja, mikäli verkkolaskujen vastaanotto ei ole mahdollista. Vastaanotettu verkkolasku on saman tien valmis kierrätettäväksi, jolloin laskuihin voidaan tehdä sähköiset asiatarkastus- ja hyväksymismerkinnät. (Suomen yrittäjät 2012.)

Sähköisen palkanlaskennan myötä palkansaajalla on mahdollisuus saada palkkalaskemansa sähköisesti. Myös palkanlaskennan vuosi-ilmoitukset voidaan lähettää verottajalle ja palkansaajalle sähköisesti, jolloin paperidokumenttien lähettäminen vähenee huomattavasti. Sähköiset järjestelmät mahdollistavat myös matka- ja kululaskujen laatimisen ja käsittelyn suoraan järjestelmässä. (Suomen yrittäjät 2012.)

Maksuliikenne hoituu joko taloushallintojärjestelmien omilla rahaliikennemuoduleilla tai erillisillä rahaliikenteen hallintaan luoduilla ohjelmistoilla. Rahaliikennemuodulit ovat integroitu suoraan taloushallintojärjestelmän muihin moduuleihin, jolloin liittymät eri järjestelmien välillä ovat tarpeettomat. Erilliset rahaliikenneohjelmistot ovat usein kehittyneempiä kuin järjestelmien omat moduulit. Ne pystyvät reagoimaan nopeammin pankkien uusiin automatisoituihin ratkaisuihin ja samalla ohjelmistolla on mahdollista hallita keskitetysti koko konsernin maksuliikennettä. (Lahti & Salminen 2008, 109 – 110.)

Yrityksen toimintaan liittyvistä viranomaisilmoituksista suurin osa voidaan lähettää sähköisesti. Tiedot haetaan automaattisesti järjestelmään tallennetuista tositteista ja ilmoituksista muodostetaan automaattisesti kirjanpitomerkinnät sekä tarvittaessa maksutositteet. Sähköisesti toimitettavia viranomaisilmoituksia ovat esimerkiksi kausiveroilmoitukset, työeläkevakuutusmaksuilmoitukset, palkkojen vuosi-ilmoitukset sekä veroilmoitukset. (Helanto ym. 2013, 30.)

Sähköisen taloushallinnon osa-alueena on myös pitkälle automatisoitu kirjanpito, jossa myyntilaskut kirjautuvat kirjanpitoon ja myyntireskontraan lähetyksen yhteydessä ja ostolaskut ostoreskontraan ja kierrätykseen verkkolaskun saapuessa. Automaattisen kirjanpidon myötä myyntilaskut kuittaantuvat automaattisesti maksetuksi viitesuorituksen näkyessä tiliotteella ja ostolasku poistuu reskontrasta maksun yhteydessä. Samoin toimii myös esimerkiksi palkkojen maksut. Automatisoiden kirjanpidon etuna on, että se on aina ajan tasalla ja luettavissa milloin ja missä vaan. Automatisoitu kirjanpito jouduttaa myös tilinpäätöksen laadintaa. (Suomen yrittäjät 2012.)

Taloushallintoon kuuluvat ulkoiset ja sisäiset raportit voidaan sähköisen taloushallinnon avulla jakaa sähköisesti esimerkiksi raporttiportaalien avulla, jolloin raporttien käyttäjät voivat itse käydä ajamassa tarvitsemansa raportit ja raporttien luku ei ole aikaan eikä paikkaan sidottu. Portaalin avulla käyttäjä voi itse selvittää poikkeuksellisia eriä ja näin vähennetään talousosaston kyselykuormitusta. Raportit voidaan lähettää myös sähköpostilla, jolloin järjestelmiin voidaan automatisoida tiettyjen raporttien lähettäminen halutuille henkilöille. (Lahti & Salminen 2008, 151 - 152.)

Sähköinen taloushallinto mahdollistaa tehokkaan sähköisen arkistoinnin. Sähköisen arkistoinnin etuna on, että arkistoon pääsee käsiksi aikaan ja paikkaan riippumatta ja tietojen hakeminen on nopeaa. Lisäksi tiedot ovat hyödynnettävissä sähköisesti erilaisia raportointitarpeita varten. (Lahti & Salminen 2008, 167.)

3 TILINTARKASTUSPROSESSI

Lakisääteinen tilintarkastus käsittää yhteisön tai säätiön tilikauden kirjanpidon, tilinpäätöksen, toimintakertomuksen sekä hallinnon tarkastuksen. Tilintarkastus perustuu tilintekovelvollisuuteen ja sen tavoitteena on ilmaista, onko tilinpäätös ja toimintakertomus laadittu voimassa olevien säännösten ja määräysten mukaisesti. Lisäksi tilintarkastaja antaa lausunnon siitä, saadaanko tilinpäätöksestä ja toimintakertomuksesta kirjanpitolaissa määritellyt riittävät ja oikeat tiedot tarkastuskohteen toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta. (Tomperi 2009, 82:11.)

Tilintarkastusvelvollisia ovat kirjanpitovelvolliset osakeyhtiöt, asunto-osakeyhtiöt, osuuskunnat, avoimet ja kommandiittiyhtiöt sekä yhtiöt ja säätiöt. Mikäli yhtiöjärjestys tai säännöt eivät sitä erikseen vaadi, voivat pienet yhteisöt jättää tilintarkastajan valitsematta. Yksityiset elinkeinoharjoittajat ja maatalousyrittäjät eivät ole tilintarkastusvelvollisia. (Tomperi 2009, 15 – 16.)

Tilintarkastaja on tilintarkastuslain mukaisesti hyväksytty luonnollinen henkilö tai tilintarkastusyhteisö. Tilintarkastuslaki määrittelee tilintarkastajien yksityiskohtaiset hyväksymisvaatimukset ja hyväksymismenettelyt. Saadakseen hyväksymisen, tilintarkastajien tulee täyttää yleiset vaatimukset, jotka edellyttävät, että hakija ei ole toiminnallaan osoittanut olevansa sopimaton tilintarkastajan tehtäviin eikä hakija ole konkurssissa. Lisäksi hänen toimikelpoisuutensa ei saa olla rajoitettu eikä hänelle ole määrätty edunvalvojaa. Hakija ei myöskään saa harjoittaa toimintaa, joka vaarantaisi tilintarkastuksen suorittamisen. Lisäksi hakijan tulee täyttää vaatimukset koskien perustutkintoa, opintoja ja työkokemusta ja suorittaa tilintarkastustutkinto hyväksytysti. (Tomperi 2009, 18 – 20.)

Tilintarkastajia velvoittaa Tilintarkastajien ammattijärjestöjen hyväksymät eettiset ohjeet, joihin on kirjattu viisi peruseriaatetta: rehellisyys, objektiivisuus, ammatillinen pätevyys ja huolellisuus, salassapitovelvollisuus sekä ammatillinen käyttäytyminen. Lisäksi tilintarkastajilla on kurinpidollinen, vahingonkorvaus- ja rikosoikeudellinen vastuu. Kurinpidolliset sanktiot ovat valvovan elimen osoittamia tilintarkastajien toimintaan kohdistuvia moitteita. Vahingonkorvausvastuun syntyminen edellyttää, että on

syntynyt rahassa mitattavissa oleva vahinko, vahinko on tilintarkastajan aiheuttama ja vahingolla ja tilintarkastajan teolla tai laiminlyönnillä on syy-yhteys. Vastuu voi syntyä tilintarkastusasiakkaana olevaa yhteisöä tai henkilöä kohtaan. Rikosoikeudellinen vastuu syntyy, mikäli tilintarkastaja tekee tilintarkastusrikoksen tai -rikkomuksen. (Korkeamäki 2008, 34; Tomperi 2009, 181 - 182.)

Lakisääteisen tilintarkastuksen lisäksi tilintarkastajien tehtäviin kuuluvat erilaisten todistuksen ja lausuntojen antaminen rekisteriviranomaisille, muille viranomaisille tai tuomioistuimelle. Lausuntojen ja todistuksen antaminen ei ole vuosittain toistuvaa, vaan liittyy tiettyihin tilanteisiin. (Tomperi 2009, 169.)

Tilintarkastusevidenssi on tilintarkastajan hankkimaa näyttöä niiden johtopäätösten tekemiseksi, joihin tilintarkastuskertomus perustuu. Tilintarkastusevidenssiä hankitaan muun muassa kirjanpitoaineistosta, kokouspöytäkirjoista sekä tilintarkastustoimenpiteillä. Tilintarkastusevidenssiä tarvitaan sitä enemmän, mitä suurempi olennaisen virheen riski on. (Tomperi 2009, 36.)

TILA eli Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunta hyväksyy KHT-tilintarkastajat ja KHT-yhteisöt ja valvoo heitä. TILA ylläpitää ja kehittää tilintarkastajien hyväksymis- ja valvontajärjestelmää sekä järjestää vuosittain KHT- ja HTM-tutkinnot. Lisäksi TILA ylläpitää tilintarkastuslakiin perustuvaa tilintarkastajarekisteriä ja on tilintarkastusalan kansainvälisesti valvontayhteistyötä vastaava viranomainen. (Horsmanheimo & Steiner 2008, 66.)

TIVA eli Kauppakamarin tilintarkastusvaliokunta hyväksyy HTM-tilintarkastajat ja HTM-yhteisöt ja vastaa ko. kauppakamarin toiminta-alueella heidän valvonnasta (Horsmanheimo & Steiner 2008, 70).

VALA eli valtion tilintarkastuslautakunta vastaa tilintarkastuksen yleisestä ohjauksesta, kehittämisestä ja valvonnasta. Lisäksi Vala antaa ohjeita ja lausuntoja tilintarkastuslain ja sen nojalla annetun asetuksen soveltamisesta sekä tekee esityksiä ja aloitteita tilintarkastusta koskevien säännösten kehittämisestä. (HTM-tilintarkastajat ry 2013, hakupäivä 7.4.2013.)

3.1 Tutkintojärjestelmä

KHT-tilintarkastajat ja KHT-yhteisöt ovat Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunnan hyväksymiä tilintarkastajia ja tilintarkastusyhteisöjä. Yleisten vaatimusten lisäksi KHT-tutkinnon hakijalla tulee olla vähintään ylempi korkeakoulututkinto sekä tilintarkastuksen ja laskentatoimen, oikeustieteen sekä kauppaja- ja taloustieteen yleisopinnot. KHT-tutkintoa suorittavalla tulee myös olla vähintään kolmen vuoden työkokemus vaativista tilintarkastuksen ja laskentatoimen tehtävistä. (Tomperi 2009, 18; Keskuskauppakamari 2012, 7 – 9.)

HTM-tilintarkastajat ja HTM-yhteisöt ovat kauppakamarin tilintarkastusvaliokunnan hyväksymiä tilintarkastajia ja tilintarkastusyhteisöjä. Yleisten vaatimusten lisäksi HTM-tutkinnon hakijalla tulee olla korkeakoulututkinto sekä yleisopinnot tilintarkastuksesta ja laskentatoimesta, oikeustieteestä sekä kauppaja- ja taloustieteistä. HTM-tutkintoon riittävät suppeammat yleisopinnot verrattuna KHT-tutkintoon. Lisäksi hakijalla tulee olla vähintään kolmen vuoden käytännön kokemus ammattimaisista tilintarkastuksen ja laskentatoimen tehtävistä. (Tomperi 2009, 18; Keskuskauppakamari 2012, 7 – 9.)

HTM- ja KHT-tutkintojen lisäksi on mahdollisuus suorittaa myös JHTT-tutkinto eli julkishallinnon- ja talouden tilintarkastajan tutkinto. Nykyisten kolmen erillisen tutkinnon sijaan vireillä on tilintarkastajajärjestelmän uudistaminen. Hanke lähti liikkeelle vuonna 2008 työ- ja elinkeinoministeriössä laaditun arvomuistion pohjalta. Muistiossa käsiteltiin uudistamisessa huomioon otettavia näkökohtia, jonka jälkeen vuonna 2009 ministeriö asetti professori Edward Anderssonin selvittämään Suomen tilintarkastuspalveluiden uudistamistyötä laajemmin. Anderssonin vuonna 2010 julkaistussa raportissa esitetään tilintarkastajille yhteistä perustutkintoa kolmen erillisen tutkinnon sijaan. Perustutkinnossa vaatimustaso vastaisi nykyistä HTM-tutkintoa lisättynä rajallisilla perustiedoilla julkisesta taloudesta. Tutkinnon myötä kaikilla tilintarkastajilla olisi EU:n tilintarkastusdirektiivin edellyttämä pätevyys. Perustutkinnon lisäksi tilintarkastajat voisivat suorittaa lisämoduuleja joko julkisyhteisöjen tilintarkastuksia tai vaativia yksityisen puolen tilintarkastuksia varten, jolloin tutkinnot vastaisivat nykyistä KHT- ja JHTT-tutkintoa. (Andersson 2010, 63 - 65.)

Tilintarkastuskategorioiden yhdistämisen myötä myös erilliset KHT-, HTM- ja JHTT yhteisöt yhdistettäisiin. Tilintarkastajien valvonnassa ei ylläpidettäisi enää nykyistä hajanaista järjestelmää vaan tilintarkastustoiminta sijoitettaisiin kokonaisuudessaan työ- ja elinkeinoministeriön toimialaan. Julkisyhteisöjen tilintarkastusta koskevissa asioissa TEM tekisi yhteistyötä valtiovarainministeriön kanssa. Tilintarkastusalan auktorisointi- ja valvontaviranomainen rakennettaisiin Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunnan pohjalle ja valitusasiat käsiteltäisiin edelleen Valtion tilintarkastuslautakunnassa. (Andersson 2010, 66 - 67.)

Suomessa oli vuoden 2012 alussa 668 HTM-tilintarkastajaa ja 745 KHT-tilintarkastajaa. HTM-tilintarkastajista puolet oli yli 60-vuotiaita, yli 55-vuotiaiden osuus oli jopa 69 %. Viimeisen kymmenen vuoden aikana TILA on hyväksynyt vain 177 uutta HTM-tilintarkastajaa. Alalta on siis lähivuosina poistumassa suuri määrä alemman tutkinnon suorittaneita tilintarkastajia eläköitymisen ja uusien tilintarkastajien vähäisen lukumäärän myötä. (Keskuskauppakamari 1/2012, liite 1; Keskuskauppakamari 4/2011, 1; Keskuskauppakamari 4/2010, 1; Keskuskauppakamari 1/2010, liite 1, hakupäivä 16.10.2012.)

3.2 Suunnittelu

Tilintarkastuksen suunnittelu on jatkuva prosessi, joka aloitetaan yleensä pian edellisen tilintarkastuksen loputtua ja jota jatketaan suoritettavana olevan tilintarkastustoimeksiannon loppuun saakka. Suunnittelua varten arvioidaan olennaisuutta laadullisesta sekä määrällisestä näkökulmasta, jotta tilintarkastuksen aikana huomio voidaan kohdistaa merkittävimpiin seikkoihin. Tarkastuskohteen koko, tarkastuksen vaativuus sekä tilintarkastajan tuntemus tarkastuskohteesta ja sen toiminnasta vaikuttavat suunnitelman laajuuteen ja yksityiskohtaisuuteen. Tilintarkastus tulee suunnitella ja toteuttaa niin, että tilintarkastusriski voidaan perustella alentuneen hyväksyttävälle tasolle. (Tomperi 2009, 35 - 41.)

Tilintarkastusriski kuvaa tapausta, jossa tilintarkastaja antaa puhtaan tilintarkastuskertomuksen tilanteessa, jossa tarkastusaineistoon sisältyy olennainen virhe ja puute. Ris-

kien mahdollisuus ja niiden vaikutukset tulee arvioida yksityiskohtaisesti tilintarkastusohjelmassa. Tilintarkastusta suunnitellessa tarkastustoimenpiteet tulisi kohdistaa niin, että niiden voidaan olettaa tuovan esiin olennaiset kirjanpidon, tilinpäätöksen, toimintakertomuksen sekä hallinnon virheet ja puutteet. Arvioitaessa riskejä tilintarkastajan tulee muodostaa käsitys yhteisöstä, sen toimintaympäristöstä ja sisäisestä valvonnasta. Riskienarviointitoimenpiteitä ovat tiedustelut toimivalle johdolle ja muille yhteisön henkilöille, analyttinen tarkastus sekä havainnointi ja yksityiskohtainen tarkastus. (Korkeamäki 2008, 36 – 37; Tomperi 2009, 43.)

Toimintariski kuvaa tarkastuskohteen eri toimintojen tai liiketapahtumien luonteesta johtuvaa riskiä, ollen yleensä suurempi mikäli johdon näkemyksillä on laaja vaikutus kirjanpitoratkaisuihin. Kontrolliriskillä tarkoitetaan sitä, että kirjanpitojärjestelmä ja sisäinen kontrollijärjestelmä eivät estä tai paljasta tilintarkastusaineistoon liittyvää virhettä tai puutetta. Korkeatasoisilla sisäisen kontrollijärjestelmän menetelmillä voidaan vähentää kontrolliriskiä. Havaitsemisriski kuvaa tilintarkastusaineistoon sisältyvää virhettä tai puutetta, jota tilintarkastus ei paljasta. Tarkastustoimien määrän lisääminen alentaa havaitsemisriskin todennäköisyyttä. (Korkeamäki 2008, 36 - 37.)

Tilintarkastuksen suunnitteluun vaikuttaa se, onko tilintarkastajalla aiempaa kokemusta kyseisestä tarkastuskohteesta. Uuden asiakkaan ollessa kyseessä, tulee tilintarkastajan tutustua tarkastuskohteen liiketoimintaan ja erityispiirteisiin, jolloin tarkastussuunnitelma tehdään laajempaan. Mikäli toimeksianto on jatkuva, on tarvittava kokemus hankittu aikaisemmista tarkastuksista. (Horsmanheimo & Steiner 2008, 219.)

Tilintarkastajalla on vastuu ja oikeus päättää miten, milloin ja missä laajuudessa tilintarkastus toteutetaan. Tilintarkastajien tulee kuitenkin noudattaa lain velvollisuudella toimeksiantajan eli yhtiökokouksen tai muun vastaavan toimielimen erityisiä ohjeita, mikäli ne eivät ole ristiriidassa lain, yhtiöjärjestyksen, hyvän tilintarkastustavan tai ammattieettisten periaatteiden kanssa. Toimeksiantajan erityiset ohjeet eivät voi kuitenkaan supistaa tarkastusta. (Korkeamäki 2008, 35.)

Tilintarkastuksen yleissuunnitelma ja tarkastusohjelma laaditaan ja dokumentoidaan suunnitteluvaiheessa. Yleissuunnitelma on kokonaisstrategia, joka ohjaa tilintarkastus-

suunnitelman laatimista yksityiskohtaisesti. Yleissuunnitelmassa tulee ottaa huomioon esimerkiksi tarkastuskohteen toiminnan luonne, tarkastuskohteen kirjanpitojärjestelmä ja sisäinen kontrollijärjestelmä, riskit ja olennaisuus sekä tarkastustyön koordinointi, ohjaus ja työn valvonta. Tilintarkastussuunnitelma sisältää yksityiskohtaisemmin ne tilintarkastustoimenpiteet, joiden avulla tilintarkastaja saa hankittua riittävästi tilintarkastusevidenssiä tilintarkastusriskin alentamiseksi hyväksyttävälle tasolle. Tilintarkastussuunnitelma koostuu toimenpidekuvauksista, joilla arvioidaan olennaisen virheen tai puutteen riskiä, tilintarkastustoimenpiteen luonnetta, ajoitusta ja laajuutta sekä tilintarkastusstandardien mukaisia toimenpiteitä. (Tomperi 2008, 41 - 42.)

Tilintarkastuksen suunnittelussa on otettava huomioon myös riittävät resurssit ja niiden laatu, jotta tarkastustyö pystytään suorittamaan hyvää tilintarkastustapaa noudattaen. Resurssien suunnitteluun vaikuttavat toimeksiannon laajuus, vaativuus ja sisältö sekä suunniteltujen tarkastustoimenpiteiden luonne, ajoitus ja laajuus. Suunnittelussa on otettava huomioon kuinka paljon työvoimaa tarkastustehtävän toteuttamiseen vaaditaan ja millaista teknistä osaamista ja pätevyyttä kohde edellyttää. On siis pohdittava, millaista kokemusta tilintarkastajalla tulee olla. Lisäksi resurssien jakaminen tarkastuskohteen eri osa-alueille huomioidaan jo suunnitteluvaiheessa. (Horsmanheimo & Steiner 2008, 227.)

Suurten asiakasyritysten tarkastustiimi on tavallisesti jaettu neljään ryhmään. Päävastuullinen tilintarkastaja johtaa ja vastaa tilintarkastuksesta. Hän kokoaa tilintarkastusryhmän, hyväksyy tilintarkastussuunnitelman ja -budjetin sekä seuraa tilintarkastustyötä. Lisäksi päävastuullisen tilintarkastajan tehtäviin kuuluu yhteydenpito asiakkaan toimivaan johtoon sekä tilintarkastuskertomuksen laatiminen ja allekirjoittaminen. Tarkastuspäällikön rooli ryhmässä on tilintarkastusryhmän tekemän tarkastustyön johtaminen ja koordinoiminen. Hän on vastuussa tarkastusryhmän toiminnasta sekä tilintarkastustyön dokumentoinnista raportoiden päävastuulliselle tilintarkastajalle. Vanhemmat ja nuoremmat tilintarkastajat suorittavat käytännön tarkastustyötä. (Tomperi 2009, 54.)

3.3 Kirjanpidon tarkastus

Suuremmissa yrityksissä valtaosa tarkastustyöstä tehdään tilikauden aikana. Tilikauden päättymisen jälkeen tarkistetaan pääasiallisesti vain tilinpäätös. Tilikauden aikana tehdään järjestelmien ja sisäisten kontrollien testausta sekä yksityiskohtaista aineistotarkastusta ja analyttistä tarkastusta. Tilintarkastusta ideoidaan päätetään, mihin toimintoihin kunakin tilikautena erityisesti keskitytään. Tilintarkastaja valitsee tarkastettavat kohteet otannalla tai tapahtumien olennaisuuden ja niihin liittyvien virheiden ja puutteiden riskin mukaan. Yhtiömiesten sekä yhtiökokouksen tai vastaavan toimielimen mahdollisesti antamat erityisohjeet vaikuttavat myös tarkastuksen suorittamiseen. (Tomperi 2009, 55; Horsmanheimo & Steiner 2008, 228.)

Kirjanpitoa tarkastettaessa tavoitteena on todeta, että kirjanpito tuottaa oikeaa tietoa tilinpäätöksen laadintaa varten ja kirjanpito on pidetty kirjanpitolain mukaisesti. Kirjanpidon tarkastus suoritetaan tavallisesti toimintokohtaisesti. Tarkastettavia toimintoja ovat esimerkiksi myynti- ja ostotoiminnot, myyntisaamiset, ostovelat, varasto, palkkahallinto sekä rahavarojen hallinto ja maksuliikenne. Kirjanpidosta on vaikeuksitta todettava ns. audit trail eli kirjausketju. Kirjausketju tarkoittaa liiketapahtumien kirjaamista kirjanpitoon siten, että yhteys tuloslaskelmaan ja taseeseen voidaan vaikeuksitta todeta ja kirjanpidossa voidaan seurata tositteesta lähtien yksittäisen liiketapahtuman käsittelyä tilille merkintään saakka. (Korkeamäki 2008, 42 – 43.)

3.4 Sisäisen valvonnan tarkastus

Sisäisen valvonnan tarkastamiseen kuuluvat tietojärjestelmät, riskienarviointiprosessit ja kontrollitoiminnot. Tarkastuksen tavoitteena on pyrkiä varmistamaan sisäisen valvonnan tarkoituksenmukaisuutta ja toimivuutta. Tilintarkastuksessa painotetaan ensisijaisesti kirjanpitoa palvelevia laskentatoimen järjestelmiä, mutta myös muut organisaation tietojärjestelmät voivat kuulua tarkastuksen kohteisiin. (Korkeamäki 2008, 44.)

Riskienarviointiprosessien avulla yrityksen toimiva johto kykenee havaitsemaan taloudelliseen raportointiin vaikuttavat liiketoimintariskit ja reagoimaan niihin. Riskienarvi-

ointiprosessiin kuuluu riskien tunnistaminen, niiden merkittävyyden ja toteutumisen mahdollisuuden analysoiminen sekä toimenpiteistä päättäminen. Johto voi joko reagoida tunnistettuihin riskeihin tai hyväksyä ne kustannusten tai muiden syiden takia. (Korkeamäki 2008, 44.)

Sisäistä valvontaa tarkastetaan erilaisilla kontrolleilla, kuten vaarallisten työyhdistemien välttäminen, tarkoituksen mukaiset työnjaot tai esimerkiksi järjestelmään rakennetut automaattiset kontrollit. Tyypillinen sisäinen kontrolli on menotositteiden hyväksyminen ennen laskun maksamista. Tilintarkastaja arvioi sisäisen kontrollin riittävyyttä ja johdon valvontavelvollisuuden täyttymistä. Mikäli laiminlyönnit ovat merkittäviä, kirjaa tilintarkastaja huomautuksen tilintarkastuskertomukseen. (Tomperi 2009, 57 – 58.)

3.5 Tilinpäätöksen ja toimintakertomuksen tarkastus

Tilinpäätös sisältää tilinpäätöspäivän taloudellista asemaa kuvaavan taseen, tuloksen muodostumista kuvaavan tuloslaskelman sekä rahoituslaskelman, jossa on annettava selvitys varojen hankinnasta ja niiden käytöstä tilikauden aikana. Tilinpäätös sisältää myös taseen, tuloslaskelman ja rahoituslaskelman liitteenä olevat tiedot, jotka myös tarkastetaan. Lisäksi tilinpäätökseen liitetään toimintakertomus erillisenä asiakirjana. (Horsmanheimo & Steiner 2008, 230.)

Tilintarkastaja antaa tilintarkastuskertomuksessa lausunnon, antavatko tilinpäätös ja toimintakertomus noudatetun tilinpäätössäännösten mukaan oikeat ja riittävät tiedot yhteisön toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta ja ovatko tilikauden toimintakertomuksen ja tilinpäätöksen tiedot ristiriidattomia. Tilintarkastajan tulee saada riittävä varmuus siitä, ettei tilinpäätös sisällä olennaisia virheitä tai puutteita. Tilintarkastaja hankkii tilintarkastusevidenssiä tilinpäätöksen oikeellisuudesta ottamalla kantaa esimerkiksi tarkastettavana oleviin liiketapahtumiin, tilinpäätöksen tilien saldoihin ja esittämistapaan. (Halonen & Steiner 2010, 387; Tomperi 2009, 85 - 86.)

Tilinpäätöstarkastuksessa tulee saada riittävä varmuus siitä, että taseen ja tuloslaskelman tiedot perustuvat kirjanpitoon. Tarkastuksessa todetaan, että taseen varat ja velat

ovat olemassa, ne ovat tarkastuskohteen varoja ja velkoja ja oikein arvostettu. Tase-erittelyissä tulee luetteloida yksityiskohtaisesti taseeseen tilikauden päättyessä merkityt vaihtuvat vastaavat, vieras pääoma ja pakolliset varaukset. Pysyviä vastaavia eriteltäessä voidaan esittää vain tilikauden aikana tapahtuneet muutokset. Tarkastaessa tase-eriä tarvitaan usein myös sopimuksista, kirjeenvaihdosta ja kolmansien osapuolten vahvistuksista saatavaa tietoa. (Tomperi 2009, 86.)

Tuloslaskelma tulee laatia kirjanpitoasetuksen mukaisesti ja sen tulee antaa oikea ja riittävä kuva tilikauden tuloksesta. Tuloslaskelman tarkastuskohteita ovat tuloslaskelman analyttinen tarkastus, jolla etsitään poikkeuksellisia eriä tai kehityssuuntia tai testataan tuloslaskelman lukujen summaarista mielekkyyttä. Lisäksi analyttisessä tarkastuksessa tehdään tilikohtaisia vertailuja edellisen tilikauden vastaaviin lukuihin ja lasketaan erilaisia tunnuslukuja. Toinen tuloslaskelman tarkastuskohteista on tuloslaskelmaerien oikean esittämisen varmistus, jolloin tarkastetaan tuloslaskelmaerien oikea sijoittaminen kirjanpitoasetuksen tuloslaskelmakaavaan. (Korkeamäki 2008, 61 – 63.)

Rahoituslaskelma antaa tilinpäätöstä hyväksikäyttäjille tietoa varojen hankinnasta ja niiden käytöstä tilikauden aikana. Rahoituslaskelman tarkastuksessa selvitetään, onko tarkastuskohde tulkinnut oikein rahoituslaskelman laatimisvelvollisuutta koskevat säännökset ja onko rahoituslaskelma tehty laskentateknisesti oikein. Lisäksi tarkastetaan täyttääkö esittämistapa rahoituslaskelmalle asetetut tavoitteet. (Korkeamäki 2008, 66 – 67.)

Toimintakertomus on vapaamuotoinen asiakirja, jossa annetaan tiedot kirjanpitovelvollisen toiminnan kehittymistä koskevista tärkeistä seikoista. Toimintakertomuksessa tulee esittää sekä kirjanpitolaissa että eri yhteisölaissa edellytetyt tiedot, jotka tarkastetaan tilinpäätöksen tarkastuksen yhteydessä. Kirjanpitolain mukaisesti toimintakertomuksessa on esitettävä tiedot olennaisista tapahtumista tilikaudella ja sen päättymisen jälkeen sekä arvio todennäköisestä tulevasta kehityksestä. Lisäksi kirjanpitolaki edellyttää toimintakertomukseen selvitystä tutkimus- ja kehitystoiminnan laajuudesta tilikauden lisäksi kahdelta edelliseltä tilikaudelta. Tarkastuksessa kiinnitetään huomiota siihen, ettei toimintakertomuksen ja tilinpäätöksen tiedot ole keskenään ristiriitaisia. Toimintakertomuksen tarkastuksessa arvioidaan lisäksi kirjanpitovelvollisen taloudellista asemaa ja

tulosta, kirjanpitovelvollisen toimintaan liittyviä merkittäviä riskejä ja epävarmuustekijöitä sekä muita kirjanpitovelvollisen liiketoiminnan kehittymiseen vaikuttavia seikkoja. (Tomperi 2009, 111 – 112).

3.6 Hallinnon tarkastus

Hallinnon tarkastus on johdon toimien laillisuuden tarkastusta. Hallinnon tarkastuksessa tuotetaan tilintarkastusevidenssiä, jotta voidaan arvioida onko tarkastuskohteen johto syyllistynyt tekoon tai laiminlyöntiin, josta voi olla seuraamuksena vahingonkorvausvelvollisuus tarkastuskohdetta kohtaan. Lisäksi arvioidaan, onko johto rikkonut tarkastuskohdetta koskevaa lakia tai sen yhtiöjärjestystä, yhtiösopimusta tai sen sääntöjä. Hallinnon tarkastukseen erityisesti kuuluvia tarkastuskohteita ovat hallintoelinten pöytäkirjat, rakenne- ja rahoitusjärjestelyt, viranomaisille annettavat ilmoitukset ja julkisten rekisterien otteet, osake-, osakas- ja jäsenluettelot, tärkeimmät sopimukset ja vakuutukset. (Halonen & Steiner 2010, 428 – 430; Korkeamäki 2008, 73.)

Hallinnon tarkastuksen kohteet jaetaan kahteen ryhmään, yhteisö- ja säätiölakien yleisten sekä erityisten säännösten noudattamisen tarkastukseen. Yleiset säännöt ovat lain peruseriaatteita, jotka eivät johda tiettyyn toimeen tai toimenpiteeseen, vaan ovat jatkuvasti taustalla yhteisön tai säätiön toiminnassa. Hallinnon tarkastuksessa johdon yleisen huolellisuusvelvoitteen täytyminen on tärkeimpiä tarkastuskohteita. Erityiset säännökset ovat hallintoelinten laissa mainittuja velvollisuuksia, jotka johtavat nimenomaiseen toimeen tai toimenpiteeseen. (Halonen & Steiner 2010. 430.)

3.7 Raportointi

Tilintarkastuslain edellyttämät lakisääteiset raportit ovat tilinpäätösmerkintä, tilintarkastuskertomus ja tilintarkastuspöytäkirja. Lisäksi tilintarkastaja voi laatia vastuuvollisille tarkastuskohteittain vapaamuotoisia kirjallisia raportteja, joita kutsutaan tilintarkastusmuistioiksi. Tilintarkastaja päättää oman harkinnan mukaan, raportoiko virheestä tai

puutteesta tilintarkastuspöytäkirjassa vai tilintarkastusmuistiossa. (Korkeamäki 2008, 77; Tomperi 2009, 168.)

Tilinpäätösmerkinnällä viitataan tilintarkastuskertomukseen ja se tehdään tasekirjan alkuperäiskappaleeseen tilintarkastuksen jälkeen, ollen näin julkinen raportti. Merkinällä tilintarkastaja toteaa, että tilintarkastus on suoritettu sekä tilintarkastuskertomus on annettu. Lisäksi todetaan, että tarkastuksen kohteena on ollut tilinpäätösmerkinnällä varustettu tilinpäätös ja toimintakertomus. Tilinpäätöskertomus ei sisällä kannanottoja tai muita lausumia. (Horsmanheimo & Steiner 2008, 327.)

Tilintarkastuskertomus on tärkein tilinpäätöksen, toimintakertomuksen sekä hallinnon tarkastuksesta annettava raportti. Tilinpäätökseen liitetään jäljennös tilintarkastuskertomuksesta, joten myös tämä on julkinen raportti. Tilintarkastuskertomuksessa tilintarkastaja ottaa kantaa siihen, antavatko tilinpäätös ja toimintakertomus noudatetun tilinpäätössäännösten mukaisesti oikeat ja riittävät tiedot yhteisön tai säätiön toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta sekä ovatko tilikauden toimintakertomuksen ja tilinpäätöksen tiedot ristiriidattomia. (Korkeamäki 2008, 79.)

Tilintarkastuskertomuksessa on myös yksilöitävä kohteena oleva tilinpäätös, mitä tilinpäätössäännöstöä tilinpäätöksen laatimisessa on noudatettu sekä ilmoitettava kansainvälisten tilintarkastusstandardien noudattamisesta. Tilintarkastajan on lisäksi esitettävä huomautus tilintarkastuskertomuksessa, mikäli vastuuvollinen tarkastuskohteessa on syylistynyt vahingonkorvausvelvollisuuden seuraamaan tekoon tai laiminlyöntiin tai rikkonut yhteisöä tai säätiötä koskevaa lakia, yhtiöjärjystä, yhtiösopimus tai sääntöjä (Tomperi 2009, 153–154).

Tilintarkastuskertomus voidaan antaa joko vakio- tai muokattuina. Vakio- tai muokattu tilintarkastuskertomus noudattaa muodoltaan ja sisällöltään tiettyä kaavaa. Vakio- tai muokattu tilintarkastuskertomus annetaan, mikäli tilinpäätös ja toimintakertomus antavat noudatetun tilinpäätössäännösten mukaisesti oikeat ja riittävät tiedot tarkastuskohteen toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta sekä tilikauden toimintakertomuksen ja tilinpäätöksen tiedot ovat keskenään ristiriidattomia. Lisäksi vakio- tai muokattu

tilintarkastuskertomus edellyttää, ettei huomauttamiselle tai lisätietojen antamiselle ole tarvetta. (Horsmanheimo & Steiner 2008, 331.)

Tilintarkastuskertomus annetaan mukautettuna, mikäli toinen tai molemmat tilintarkastuslain edellyttämistä lausunnoista on annettu ehdollisena tai kielteisenä tai lausuntoa ei ole voitu antaa lainkaan. Mukautettu tilintarkastuskertomus annetaan myös silloin, mikäli erityislainsäädännön edellyttämä lausunto on annettu vakiomuodosta poikkeavana, tilintarkastuskertomus sisältää huomautuksen vastuuvolliselle tai tilintarkastajan antaman lisätiedon. Myös tilintarkastustehtävän rajoittaminen vastoin tilintarkastajan kantaa tarkastuskohteen tai olosuhteiden takia voi johtaa mukautettuun tilintarkastuskertomukseen. Tilintarkastuskertomus luovutetaan tarkastuskohteen hallitukselle tai vastaavalle toimielimelle vähintään kaksi viikkoa ennen kokousta, jossa tilinpäätös esitetään vahvistettavaksi. (Korkeamäki 2008, 79 - 83.)

Tilintarkastuspöytäkirjan tarkoitus on hallituksen tai muun vastaavan toimielimen informointi luotettavalla tavalla eikä se näin ollen ole julkinen asiakirja. Tilintarkastuspöytäkirjassa esitetään vastuuvollisille huomautuksia asioista, joita ei esitetä tilintarkastuskertomuksessa. Huomautettavaa voi olla esimerkiksi kirjanpidon tai tilinpäätöksen puutteista, vaarallisista työyhdistelmistä tai sisäisen kontrollisjärjestelmän puutteista. Tilintarkastuspöytäkirja annetaan vastuuvollisille tarvittaessa, yleensä tilinpäätöksen tarkastuksen yhteydessä. Mikäli raportoitujen puutteiden ja virheiden korjaaminen laiminlyödään, voi se johtaa huomautuksen tekemiseen tilintarkastuskertomukseen. (Tomperi 2009, 165 – 166.)

4 TILINTARKASTUKSEN SÄÄNNÖKSET

4.1 Tilintarkastuslaki ja tilintarkastusasetus

Nykyinen tilintarkastuslaki tuli voimaan 1.7.2007 ja se on luonteeltaan yksityissektorin tilintarkastusta ja tilintarkastajaa koskeva yleislaki. Yleislain luonteesta johtuen tilintarkastuslaki väistyy, mikäli muualla lainsäädännössä säädetään toisin. Tilintarkastuslakia sovelletaan kirjanpitovelvollisen, yhteisön ja säätiön tilintarkastukseen sekä toimeen, joka muualla laissa tai asetuksessa säädetään tilintarkastajan tehtäväksi tai jonka perusteella tilintarkastaja antaa kirjallisen lausunnon viranomaisen tai tuomioistuimen käyttöön. (Horsmanheimo & Steiner 2008, 127; Tomperi 2009, 14.)

Tilintarkastuslaissa säädetään tilintarkastusvelvollisuudesta, tilintarkastajan raportoinnista, riippumattomuudesta, esteellisyydestä sekä salassapito- ja vahingonkorvausvelvollisuudesta. Laista löytyvät myös määräykset tilintarkastajien hyväksymisestä ja rekisteröimisestä sekä heihin kohdistuvasta valvonnasta ja rangaistusseuraamuksista. Tilintarkastajien toimintaa ohjaa tilintarkastuslaissa määritetty yleinen velvoite hyvän tilintarkastustavan noudattamisesta. Hyvän tilintarkastustavan keskeisiä lähteitä ovat lait ja asetukset sekä TILA:n, VALA:n, tuomioistuinten ja viranomaisten päätökset ja kannanotot. Lisäksi lähteinä ovat tilintarkastusstandardit, alan ammattikirjallisuus sekä havainnot siitä, miten huolellisesti ammattihenkilöt yleensä toimivat. Lisäksi tilintarkastuslain mukaan tilintarkastajan on noudatettava ammattieettisiä periaatteita suorittamalla tilintarkastuslaissa säädetyt tehtävät ammattimaisesti, rehellisesti, objektiivisesti ja huolellisesti yleinen etu huomioon ottaen. (Korkeamäki 2008, 10 -11; Halonen & Steiner 2010 32.)

Tilintarkastuslaki sisältää tilintarkastusta ja tilintarkastajaa yhteisöoikeudellisena toimielimenä koskevat säännökset. Hallinto-oikeudellisia säännöksiä ovat kaikki tilintarkastajan hyväksymistä ja valvontaa koskevat säännökset sekä tilintarkastajia hyväksyviä ja valvovia elimiä koskevat säännökset. Tilintarkastuslaki sisältää myös elinkeino-oikeudellisia säännöksiä, jotka sääntelee oikeutta harjoittaa tilintarkastajan ammattia.

Rikosoikeudellista sisältöä tilintarkastuslakiin tuo rangaistussäännökset. Lisäksi tilintarkastuslaki sisältää vahingonkorvaussäännöksen. (Halonen & Steiner 2010, 28.)

Tilintarkastusasetus tuli voimaan yhtä aikaa tilintarkastuslain kanssa 1.7.2007. Tilintarkastusasetus sisältää tarkemmat säännökset TILA:n ylläpitämästä tilintarkastajarekisteristä määräten, mitä tietoja on merkittävä rekisteriin. Tilintarkastusasetuksessa säädetään myös asioiden käsittelystä valvontaelimissä, joita ovat VALA (Valtion tilintarkastuslautakunta), TILA (Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunta) ja TIVA (Kauppakamarin tilintarkastusvaliokunta). Asetuksessa määritetään, että valvontaelimien tulee laatia ja julkistaa työsuunnitelma ja toimintakertomus. Lisäksi tilintarkastusasetuksessa säädetään julkisen kaupankäynnin kohteena olevan yhteisön eli listayhtiön tilintarkastajaa koskevista erityissäännöistä ja listayhtiön velvollisuudesta julkistaa itseään koskevia tietoja. (Horsmanheimo & Steiner 2008, 131.)

Tilintarkastuslain ja asetuksen lisäksi tilintarkastusta koskevia säännöksiä on myös useissa eri yhteisölaissa, kuten osakeyhtiölaissa, osuuskuntalaissa, asunto-osakeyhtiölaissa, avoimista ja kommandiittiyhtiöistä annetussa laissa, yhdistyslaissa sekä säätiölaissa. Tilintarkastajien tulee ottaa myös huomioon lainsäädäntöä alempiasteiset ohjeet ja päätökset, joita antavat valtion tilintarkastuslautakunta TILA sekä Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunta sekä eri viranomaiset ja tuomioistuimet. (Tomperi 2009, 14 – 15; Korkeamäki 2008, 11.)

4.2 Yhtiöoikeudelliset direktiivit

EU:n jäsenmaiden tavoitteena on yhtenäistää tilintarkastusta koskevat säännökset direktiivien mukaiseksi. Kahdeksas yhtiöoikeudellinen direktiivi eli tilintarkastusdirektiivi koskee tilintarkastajien hyväksymismenettelyä, tilintarkastajan tehtäviä, ammattietiikkaa ja riippumattomuutta sekä laadunvalvontaa koskevia tehtäviä. Tilintarkastusdirektiivin tavoitteena on pyrkiä varmistamaan tilinpäätösten uskottavuus ja luotettavuus sekä takaamaan sijoittajien luottamus pääomamarkkinoiden toimintaan. (Horsmanheimo & Steiner 2008, 133.)

Yhteisöoikeudellinen neljäs direktiivi koskee osake-yhtiö ja kommandiittiyhtiötyyppisten yritysten tilinpäätöksen laatimista säännellen yhtiön vuositilinpäätöksen laadintaa, sisältöä ja julkistamista. Lisäksi neljäs direktiivi sisältää yhtiön tilinpäätöksen tilintarkastusta koskevan vaatimuksen. Direktiivin tavoitteena on yhtenäistää tilinpäätöksen laatimisperiaatteita ja julkistettavan tilinpäätösinformaation muotoa vertailukelpoisuuden parantamiseksi. (Horsmanheimo & Steiner 2008, 139.)

Seitsemäs yhteisöoikeudellinen direktiivi sisältää säännökset konsernitilinpäätöksen laatimisvelvollisuuden edellytyksistä ja laatimisperiaatteista, merkittävän omistusosuuden ja osakkuusyrityksen sisällyttämisestä konsernitilinpäätökseen, tilinpäätöksen liitetiedoista sekä konsernin toimintakertomuksen laatimisesta ja julkistamisesta. Direktiivin tavoitteena on varmistaa, että tulosta ja taloudellista asemaa koskevissa tiedoissa otetaan huomioon konsernin vaikutukset niiden yritysten osalta, jotka kuuluvat yrityskokonaisuuksiin. (Horsmanheimo & Steiner 2008, 140.)

4.3 Tilintarkastusstandardit

Tilintarkastusalan standardit ja suositukset muodostavat tärkeän osan tilintarkastusta säätelevistä lähteistä. Tilintarkastusalan standardit ja suositukset ovat Suomessa KHT-yhdistyksen antamia soveltamisohjeita tilintarkastajille. Suositukset perustuvat kansalliseen lainsäädäntöön ja olosuhteisiin mukautettuihin IFAC:n (Internatiol Federation of Automatic Control) ISA-standardeihin (Internatiol Standards on Auditing). Standardit ovat tarkkoja käännoiksi englanninkielisistä alkuperäisistä standardeista. Tilintarkastuslaki määrää, että tilintarkastuksessa on noudatettava EU:ssa sovellettavaksi hyväksytyjä tilintarkastusstandardeja. Toistaiseksi EU:ssa ei ole hyväksytty yhtään standardia, mutta tilintarkastusstandardien noudattamista arvioidaan osana hyvää tilintarkastustapaa siihen saakka, kunnes kyseinen tilintarkastusstandardi on hyväksytty EU:ssa sovellettavaksi. (Halonen & Steiner 2010, 37; Korkeamäki 2008, 12.)

5 TUTKIMUKSEN TULOKSET

Tutkimukseen osallistui viisi HTM-tilintarkastajaa, yksi tarkastaja jolla on sekä HTM-että JHTT-tutkinto sekä yksi tilintarkastaja, joka on suorittanut KHT- sekä JHTT-tutkinnon. Työkokemusta tilintarkastajan tehtävistä tutkimusjoukolla on kymmenestä kolmeenkymmeneenviiteen vuoteen

Tutkimusjoukon työtehtäviin kuuluvat tavanomaiset tilintarkastajien tehtävät kuten lakisääteiset tilintarkastukset ja viranomaislausunnot. Lisäksi joukosta löytyi kokemusta ulkoisesta ja sisäisestä tarkastuksesta, julkisen sektorin tilintarkastuksesta sekä liitännäispalveluista. Tutkimukseen osallistuneet tilintarkastajat työskentelevät erityyppisissä tehtävissä, mutta vastauksista nousi silti esiin samankaltaisuuksia, joiden avulla voidaan vetää johtopäätöksiä sähköisen taloushallinnon vaikutuksista tilintarkastajan työhön.

Tutkimuksen perusteella tutkimusjoukon tarkastettavissa yrityksissä hyödynnetään sähköistä taloushallintoa yleisesti. Kaikki vastaajat kokivat taloushallinnon olevan digitalisoitu ainakin osittain heidän tarkastamissaan yrityksissä. Yrityksen koolla näyttäisi olevan vaikutusta digitalisoidun taloushallinnon käyttöönottamiseen. Yli 200 000 liikevaihdon yrityksissä taloushallinto on vastaajien mukaan digitalisoitu joko kokonaan tai osittain, kun pienempien liikevaihtojen yrityksissä digitalisoituminen on yleensä vain osittaista.

Tutkimuksessa kysyttiin, mitkä yrityksen osa-alueet ovat yleensä digitalisoitu. Lähes kaikissa tarkastettavissa yrityksissä ostolaskut olivat digitaalisessa muodossa. Asiatarkastus ja hyväksyminen, maksuliikenne sekä viranomaisilmoitukset ovat myös suurimaksi osaksi käytössä digitaalisessa muodossa. Myyntilaskujen osalta yli puolet vastaajista ilmoitti niiden olevan sähköisessä muodossa heidän tarkastettavissaan yrityksissä. Sähköisestä palkanlaskennasta oli vain kolmella tarkastajalla kokemusta ja matka- ja kululaskennan osalta vain kaksi tilintarkastajaa ilmoitti näiden olevan digitaalisena. Tutkimuksessa kysyttiin myös, onko yrityksillä käytössään raportointikoodistoa. Raportointikoodisto on standardi, joka ohjaa täydentämään tilikarttaa helpottaen yrityksen lakisääteistä raportointia (Raportointikoodisto 2012, hakupäivä 13.11.2012). Tätä ei kuitenkaan ollut käytössä kohderyhmän tarkastamissa yrityksissä.

Taloushallinnon digitalisoitumisen vaikutuksista tilintarkastustyön suunnitteluun nousi esille järjestelmien tuntemisen tärkeys. Tilintarkastajan tulee pyytää järjestelmän salasanat jo suunnitteluvaiheessa ja perehtyä järjestelmän periaatteisiin ennen asiakkaan luokse menoa. Myös perusasiat kuten työnjako ja käyttöoikeudet on selvitettävä jo suunnitteluvaiheessa, jotta ne voidaan tarkistaa sähköisestä järjestelmästä. Järjestelmään tutustussa tarkastaja pyrki selvittämään mahdolliset riskikohdat ja riskitekijät sekä kirjausketjujen oikeanlaisen toiminnan.

Tilintarkastusta suunniteltaessa on varmistettava, että digitaalisesta ympäristöstä löytyy riittävä ja oikea aineisto. Suunnitteluvaiheessa tilintarkastajan on myös muodostettava kuva yrityksen sisäisen valvonnan järjestämisestä ja toimivuudesta sekä valvontaympäristön kartoittamiseen on painotettava entistä enemmän. Digitaalisessa ympäristössä toimintojen tarkastaminen korostuu.

Kysyttäessä taloushallinnon digitalisoitumisen vaikutusta tilintarkastustyön painopisteisiin vastaukset jakaantuivat kahtia. Kolmen vastaajan mielestä digitalisoituminen ei ole vaikuttanut tilintarkastustyön painopisteisiin, varsinkaan pienyrityksissä. Neljän tarkastajan mielestä vaikutuksia kuitenkin on. Tilitoimisto toimii yleensä ulkoisena palveluntarjoajana pienyrityksen digitalisoinnin toteuttamisessa. Järjestelmän pääkäyttäjän roolin siirtyessä tilitoimistolle tulee sisäistä kontrollia kehittää sekä tilitoimistossa että asiakasyrityksessä. Tähän ei kuitenkaan ole usein osaamista eikä aikaa, jolloin pienasiakkaiden tilintarkastusriski väärinkäytöksen mahdollisuuden näkökulmasta kasvaa merkittävästi. Lisäksi koettiin, että digitalisoituminen myötä aineistotarkastuksen osuus on vähentynyt ja painopiste on siirtynyt kontrollijärjestelmiin, toimintoihin ja niiden testaukseen.

Digitalisoituneen ja perinteisen tarkastuskohteen eroavaisuuksista nousi esille tekninen osaaminen eli atk-aidot. Suurin eroavaisuus digitaalisen ja perinteisen tarkastuskohteen välillä on se, että käytännön työ hoidetaan digitaalisessa kohteessa kokonaan tietokonepäänteen ääressä paperiraporttien sijaan. Tämän vuoksi digitalisoituneen yrityksen tilintarkastus vaatii tarkastajalta enemmän välineitä ja teknistä osaamista, koska aineistoa käsitellään suoraan asiakkaan järjestelmästä sähköisesti. Optimaalisessa tilanteessa, jolloin digitaalinen aineisto on hyvin jäsenneilty ja prosessikuvaus on kunnossa, on digi-

taalisen aineiston tarkastaminen nopeampaa kuin paperiaineistoin. Usein kuitenkin edellä mainituissa asioissa on merkittäviä puutteita, jolloin digitaalisen aineiston tarkastaminen vie jopa enemmän aikaa kuin perinteisen aineiston tarkastaminen.

Digitaalisessa ympäristössä vastuut ja työnjakoon liittyvät asiat korostuvat ja esille nostettiin muun muassa vaarallisten työyhdistelmien riski, joka aiheuttaa digitaalisessa ympäristössä huomattavasti enemmän työtä. Välttääkseen tätä yrittäjän tulisi omaksua järjestelmät ja ymmärtää roolinsa.

Tutkimusjoukon mukaan digitaalinen ympäristö tuo haasteita. Myös tässä kohtaa esille nousivat atk-aidot. Tarkastajien on hallittava sekä ymmärrettävä järjestelmien toimintaa ja laitteistojen on oltava ajanmukaisia. Yrityksissä ei välttämättä ole vielä opittu käyttämään järjestelmää kunnolla, minkä vuoksi tarkastajien työmäärä lisääntyy. Lisäksi järjestelmien toimintaperiaatteiden ymmärtäminen ja dokumentointi lisäävät työtä. Tietojärjestelmätarkastukset kuuluvat usein tarkastusohjelmaan, jolloin tarkastustiimeissä tarvitaan myös erityisasiantuntijoita tarkastettaessa suurempien järjestelmien käyttäjiä. Eräs tarkastaja toi esille myös haasteen epäillessään, että sähköisessä järjestelmässä aineistoon voidaan syöttää myös kirjanpitoon kuulumatonta tietoa, jolloin myös väärinkäytöksen riskin mahdollisuus kasvaa. Haastetta tuovat myös kirjausketjujen oikeellisuuden varmistaminen ja tositteiden riittävät merkinnät.

Käynnissä olevan välivaiheen aikana, jolloin yritykset ovat vasta siirtymässä digitaalisen ympäristöön, on usein osa asiakkaan kirjanpitoaineistosta sähköisessä muodossa ja osa paperidokumentteina. Tästä johtuen aineistoa joudutaan etsimään eri paikoista. Aineiston etsiminen voi olla haasteellista, mikäli esimerkiksi tositenumeroinnissa ei ole erotettu sähköistä ja paperista aineistoa. Tämä voi erään haastateltavan mukaan pahimmillaan johtaa kirjanpidon kirjausketjun katkeamiseen.

Yhden tutkimukseen osallistuneen tilintarkastajan mielestä sähköisessä taloushallinnossa ei ole erityisiä etuja tilintarkastuksen kannalta. Muiden tutkimukseen osallistuneiden tilintarkastajien mielestä etuja kuitenkin löytyi. Sähköistä taloushallintoa hyödyntävän yrityksen etuna koettiin se, että järjestelmän raporttien avulla saa asioita lajiteltua nopeasti ja sitä kautta mahdollisesti kattavamman kuvan yrityksen tilanteesta. Tämä kuitenkin

kin edellyttää, että järjestelmää osataan käyttää oikeaoppisesti ja aineisto on hyvin jäsenneilty. Lisäksi tilintarkastusaineisto on helpommin ja nopeammin saatavissa sekä tietojen sähköinen muoto mahdollistaa suurempien tietomäärien käsittelyn.

Digitaalisessa ympäristössä tehtävän tarkastuksen koettiin helpottuvan jo tilikauden aikana, koska tunnuksilla on suoraan pääsy asiakkaan tietoihin eikä aineistoa tarvitse kuljetella mukana. Aineiston voi myös siirtää omalle koneelle, jolloin tarkastustyö ei ole paikkaan eikä aikaan sidottu. Dokumentointi nopeutuu aineiston ollessa valmiiksi sähköisessä muodossa

Digitalisoidun taloushallinnon koettiin vaikuttavan alan kiinnostavuuteen vain vähäisesti. Eräs tilintarkastaja koki, että digitalisoituminen kuuluu nykyaikaan ja siten voi osaltaan vaikuttaa positiivisesti alan kiinnostavuuteen. Muiden mielestä digitalisoitumisella ei ole positiivista vaikutusta alan kiinnostavuuteen. Osa vastaajista koki, että tietyllä tavalla digitalisointi jopa lisää työn haastavuutta ja riskejä entisestään. Alan kiinnostavuuden parantamiseksi ehdotettiin, että alan etujärjestöjen tulisi markkinoida alaa voimakkaammin, jotta nuoret kokisivat alan kiinnostavammaksi.

Tutkimuksessa kysyttiin syytä sille, miksi ala ei kiinnosta nuoria. Kaksi tutkimukseen osallistunutta tilintarkastajaa nosti esille rajoittamattoman henkilökohtaisen vahingonkorvausvastuun, joka korostuu vuosi vuodelta. Tämän epäiltiin olevan yksi syy sille, miksi alalle ei ole tulijoita. Lisäksi koettiin, että alalle vaadittava kolmen vuoden kovahtainen harjoittelu tilintarkastusyhteisössä vie lopulta viimeisenkin halun lähteä alalle. Auktorisoinnin hankkimiseen menee suhteellisen pitkään koulutuksen ja työkokemuksen hankkimisen myötä, minkä myös koettiin vaikuttavan alan kiinnostavuuteen. Myös alan palkkaus ja alati kasvavat vaatimukset vähentävät alan houkuttelevuutta.

Esille nostettiin myös, että erityisesti pienyrityksissä laskutustaso on usein liian alhainen standardeihin ja dokumentaatiovaatimuksiin nähden, jolloin tarkastukseen rajattu aika on riittämätön. Nuori, vasta alalle tullut tarkastaja voi kokea tämän vääräksi menettelytavaksi, koska hänestä voi tuntua, että työ pitää luovuttaa eteenpäin keskeneräisenä. Erään haastateltavan mielestä alalle riittää kuitenkin aina kiinnostuneita ja uskoo, että kaikille yhteisöille löytyy tilintarkastaja tulevaisuudessakin.

Tulevaisuuden näkymiä mietittäessä muutama tarkastaja nosti esille kansainvälisten tilintarkastusstandardien tuomat ongelmat, joiden noudattamista vaaditaan myös pienten yritysten tilintarkastukseen. Eräs tarkastaja koki, että tilintarkastusstandardien noudattaminen ja muu byrokratia on kohta tärkeämpää kuin itse kohteen tarkastaminen. Lisäksi tekniikan korostuessa myös vastaavasti sen tuomat riskit tulevat kasvamaan tulevaisuudessa.

Alalle uskottiin tulevan myös positiivia muutoksia tiedon saannin nopeutumisen ja reaaliaikaistumisen myötä. Lisäksi etätyö tulee lisääntymään, minkä vuoksi fyysinen matkustaminen vähenee. Tarkastukset tulevat painottumaan yhä enemmän toimintoihin ja aineistotarkastuksen osuus vähenee. Mahdollisesti pienten yritysten tilintarkastuksista tullaan luopumaan.

Eläköitymisen myötä tilintarkastusalalta poistuu ensisijaisesti sivutoimisia tilintarkastajia. Myös maallikkotilintarkastus on käytännössä loppunut kokonaan tilintarkastuslain uudistuksen myötä voimassa olleiden siirtymisaikojen päättymisen johdosta. Eräs haastateltavista koki, että tästä johtuen alan ammattimaisuus lisääntyy tulevaisuudessa ja se voi jatkossa johtaa terveempään työaikaresursointiin myös pienyrityskohteissa ja sen myötä edelleen korkeampaan tarkastuksen laatuun. Myös tilintarkastajien laadunvalvonnan ammattimaistumisen uskottiin tulevan näkymään tilintarkastajien toiminnan ja raportoinnin laadun paranemisena.

7 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

Tutkimuksen tavoitteena oli selvittää, miten taloushallinnon sähköistyminen on vaikuttanut tilintarkastajien työhön, mitkä ovat sähköistyneen taloushallinnon edut ja haasteet tilintarkastustyön kannalta ja miten sähköistä taloushallintoa hyödyntävä tarkastuskohde eroaa perinteistä taloushallintoa käyttävästä. Lisäksi tavoitteena oli selvittää alan tulevaisuudennäkymiä. Sain tutkimusongelmaani kohtuullisen hyvin vastauksen, vaikka vastaajien määrä jäi toivottua pienemmäksi. Tutkimuksen edetessä jouduin muokkaamaan kohderyhmää useasti osan kieltäytyessä osallistumisesta ja osan jättäessä vastamatta suostumuksesta huolimatta. Lähetin tutkimuksen lopulta 17 tilintarkastajalle, joista seitsemän vastasi kyselyyn.

Tutkimuksen perusteella sähköistä taloushallintoa hyödynnetään jo laajasti. Varsinaista digitaalista taloushallintoa, jossa kaikki taloushallinnon prosessit ovat sähköisessä muodossa, löytyy kuitenkin vielä harvakseltaan. Yritykset kuitenkin hoitavat suurimmalta osin taloushallintoon liittyvät perustoiminnot sähköisesti kuten osto- ja myyntilaskutuksen sekä viranomaisilmoitusten ja maksuliikenteen hoitamisen. Yritysten siirtymävaihe perinteisen ja sähköisen taloushallinnon välillä tuo tilintarkastukseen omat haasteensa.

Suunnitteluvaiheessa sähköinen tarkastus eroaa perinteisestä. Tarkastajien on perehdyttävä järjestelmiin etukäteen sekä selvitettävä järjestelmiin liittyvät riskitekijät. Painopiste tilintarkastuksessa onkin sähköisen ympäristön myötä siirtynyt kontrollijärjestelmiin, toimintoihin ja niiden testaukseen.

Järjestelmien tuntemus ja atk-osaamisen kasvava tarve nousi vastauksissa esille useaan otteeseen. Tutkimuksen perusteella suurin eroavaisuus perinteisen ja sähköisen tarkastuskohteen välillä onkin nimenomaan se, että tilintarkastus hoidetaan sähköisessä ympäristössä täysin tietokoneen avulla, jolloin myös tarkastajien tietoteknisen osaamisen vaatimukset kasvavat. Järjestelmät rakentuvat usein useista eri ohjelmistoista, joten tilintarkastaja joutuu perehtymään useiden eri järjestelmien käyttöliittymiin ja opettelemaan niiden raportointiominaisuudet. Myös yrittäjällä on tässä tärkeä rooli. Työntekijöiden perehdyttäminen uusiin järjestelmiin ja niiden pitäminen ajantasaisena sekä sisäinen kontrolli on ensisijaisen tärkeää, jotta tilintarkastus sujuisi joustavasti.

Sähköisessä ympäristössä on myös etunsa. Automaattisesti tuotettavien raporttien avulla saadaan yrityksen tilasta nopeasti kattava kuva. Mikäli aineisto on tallennettu järjestelmään oikeaoppisesti, sähköisessä muodossa olevan aineiston avulla materiaalin käsittely on nopeampaa ja mahdollistaa suurienkin tietomäärien työstämisen. Lisäksi tarkastusaineiston säilyttäminen helpottuu, koska fyysiseen arkistointitilaan ei enää ole tarvetta. Sähköisessä muodossa olevaan aineistoon on myös mahdollista päästä käsiksi vaikka kotikoneelta.

Alan kiinnostavuuteen digitalisoitumisella ei näyttäisi olevan juurikaan vaikutusta. Sähköinen ympäristö tuo alalle omat haasteensa ja riskinsä eikä näin ollen toimi positiivisena vetovoimatekijänä. Tutkimuksen perusteella nuoria on vaikea saada kiinnostumaan alasta, koska alan palkkaukseen ja vaatimustasoon suhteutettuna tilintarkastajilta vaadittava koulutus ja työkokemus ovat liian pitkä ja haastava prosessi. Henkilökohtainen korvausvastuu voi myös olla tekijä, joka karsii alalle suuntautuvia. Myöskään byrokratian lisääntyminen esimerkiksi tilintarkastusstandardien muodossa ei houkuttele alalle.

Tutkimusta aloitellessani oma ajatukseni oli se, että sähköinen taloushallinto todennäköisesti helpottaa ja nopeuttaa tilintarkastusta monipuolisesti. Tutkimuksen edetessä oli yllättävää huomata, että sähköinen ympäristö tuo myös valtavasti haasteita tilintarkastajien työhön. Erään haastateltavan mielestä sähköinen tilintarkastus on usein jopa hitaampaa ja työläämpää kuin perinteinen. Koska siirtyminen perinteisistä järjestelmistä sähköisen taloushallinnon kautta digitaaliseen taloushallintoon on vielä vaiheessa, ovat haasteetkin sen mukaiset. Oma näkemykseni tutkimuksen myötä on, että tilintarkastus tulee olemaan huomattavasti nopeampaa, tarkempaa ja tehokkaampaa siinä vaiheessa, kun yrityksissä on päästy digitaaliseen taloushallintoon ja järjestelmiä on opittu käyttämään oikeaoppisesti. Myös fyysisen matkustamisen vähentyminen tulee lisäämään työmukavuutta.

Tutkimustuloksissa esiin noussut tietoteknisten taitojen vaatimus on mielestäni tärkein asia, johon tulisi puuttua. Esiin nouseekin kysymys, pystyvätkö pitkään alalla toimineet tilintarkastajat suoriutumaan tilintarkastuksista nykyisillä järjestelmillä. Tilintarkastaja, jolla on puutteelliset atk-taidot, voi osaltaan jopa kasvattaa tilintarkastusriskiä, mikäli

järjestelmät ja niiden käyttäminen on hänelle ongelmallista. Kasvavat tietoteknisten osaamisten vaatimukset tulisikin huomioida koulutusjärjestelmä uudistuksessa. Tilintarkastajien lisäksi myös yrityksen oman henkilökunnan tietotekninen osaaminen on erittäin keskeistä. Yrityksen siirtyessä kohti digitaalista taloushallintoa onkin ensisijaisen tärkeää, että työntekijöille järjestetään laaja perehdytys asiantuntijan toimesta.

Tietojärjestelmien tarkastus on usein osa tilintarkastusta. Tutkimuksessa nousi esille, että tilintarkastuksessa tarvitaan usein ulkopuolista erityisasiantuntijaa avustamaan tietojärjestelmien tarkastuksessa, koska tilintarkastajalla ei ole tähän valmiuksia. Yritykset todennäköisesti teettävät säännöllisesti myös omia tietojärjestelmätarkastuksia, joten yritysten ja tilintarkastajien olisi hyvä tehdä aktiivisesti yhteistyötä, jotta välttyttäisiin päällekkäisiltä tarkastustoimenpiteiltä.

Alalla työskentelee paljon iäkkäämpiä tilintarkastajia, jotka siirtyvät lähiaikoina eläkkeelle. Tästä aiheesta on puhuttu paljon ja halusinkin tilintarkastajien oman näkemyksen aiheeseen. Tutkimuksessa kävi kuitenkin ilmi, että asiaa ei nähty huolestuttavana, vaan asian koettiin jopa parantavan alan ammattimaisuutta.

Aihetta olisi hyvä tutkia lisää ja sitä kautta muodostaa näkemys sille, mihin suuntaan tutkintojärjestelmää olisi muokattava. Koska Kemi-Tornio-alueella asuu vain muutama tilintarkastaja, ei minulla ollut mahdollisuutta suorittaa henkilökohtaisia haastatteluja. Henkilökohtaisten haastattelujen ja suuremman tutkimusjoukon avulla tutkimukseen saataisiin enemmän syvyyttä ja sitä kautta erittäin tärkeitä tilintarkastajien kokemuksia aiheesta. Tämän tutkimuksen tutkimusjoukosta nousi mielestäni selvästi esille se, että osalla oli huomattavasti enemmän kokemusta sähköisestä tarkastuksesta kuin toisilla. Tutkimusjoukko olisikin hyvä pystyä rajaamaan sellaisiin tarkastajiin, jotka pääsääntöisesti tarkastavat sähköistä taloushallintoa käyttäviä yrityksiä. Tutkimuksen toteuttajana voisi olla esimerkiksi alan yhdistys ja tutkimustuloksien avulla voitaisiin markkinoida alaa myös uusille tulokkaille. Laajemman tutkimuksen avulla tutkintojärjestelmää voitaisiin muokata vastaamaan paremmin nykypäivän vaatimuksia ja tehdä siitä houkuttelevampi vaihtoehto nuorille. Oma tutkimustani voitaisiin ehkä hyödyntää laajemman tutkimuksen alustuksena.

Tutkimuksen myötä oma kiinnostukseni alaan on heikentynyt. Tutkimuksen alussa mielessäni oli yhtenä vaihtoehtona kouluttautua tulevaisuudessa tilintarkastajaksi. Tutkituani alaa, sen vaatimuksia ja työtehtäviä koen, että tilintarkastajan työ ei sittenkään ole sitä, mitä tulevaisuudessa haluan tehdä. Alan haasteet ja vaatimukset, jatkuvasti tiukentuva byrokratia sekä henkilökohtainen vahingonkorvausvastuu arveluttavat varmasti monia muitakin alalle mahdollisesti suuntaavia.

Suurin haaste työssäni oli tutkimusjoukon kerääminen. Tutkimusjoukko supistui pieneksi useiden lupautuessa tutkimukseen, mutta jättäessä lopulta vastaamatta. Onneksi pieni tutkimusjoukkokin pystyi antamaan kohtuullisesti aineistoa analysoitavaksi. Vaikka kyseessä on laadullinen tutkimus, oli kyselylomakkeessa olevat monivalintakysymyksen mielestäni paikallaan, jotta sain näkemystä siihen, kuinka suuressa osassa yrityksiä sähköinen taloushallinto on käytössä ja mitä osa-alueita ensisijaisesti toteutetaan sähköisessä muodossa. Sain työn hyvin rajatuksi, tutkimus ei lähtenyt rönsyilemään ja lopputuloksena on tiivis tietopaketti tilintarkastuksesta ja sähköisen taloushallinnon vaikutuksista siihen.

LÄHTEET

- Andersson, Edward 2010. Tilintarkastusjärjestelmän uudistaminen – Selvitysmiehen raportti. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 2010:1.
- Halonen, Kaarina & Steiner, Maj-Lis 2010. Tilintarkastusprosessi käytännössä. Helsinki: WSOYpro Oy.
- Helanto, Leena & Kaisaniemi, Tanja & Koskinen, Krista & Kuntola, Katja & Siivola, Mikko 2013. Taloushallinto. Nyt. Tilitoimistoammattilaisen opas sähköiseen taloushallintoon. ProCountor International Oy.
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena 2008. Tutkimushaastattelu – Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Oy Yliopistokustannus.
- Horsmanheimo, Pasi & Steiner, Maj-Lis 2008. Tilintarkastus – Asiakkaan opas. Helsinki: WSOYpro.
- Hirsjärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula 2007. Tutki ja kirjoita. 13. uudistettu painos. Helsinki: Tammi.
- HTM-tilintarkastajat ry 2013. Valtion tilintarkastuslautakunta. Hakupäivä 7.4.2013. <<http://www.htm.fi/valvonta/vala>>
- Kananen, Jorma 2008. Kvali - Kvalitatiivisen tutkimuksen teoria ja käytänteet. Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulu.
- Keskuskauppakamari 2012. Hakuopas HTM-tilintarkastajaksi. Helsinki: Tilintarkastuslautakunta.
- Keskuskauppakamari 2012. Hakuopas KHT-tilintarkastajaksi. Helsinki: Tilintarkastuslautakunta.
- Keskuskauppakamari 2010. Tilintarkastustiedote 1/2010. Hakupäivä 16.20.2012. <http://tilintarkastuslautakunta.fi/files/2012/08/Tiedote_01_2010.pdf>
- Keskuskauppakamari 2010. Tilintarkastustiedote 4/2010. Hakupäivä 16.10.2012. <http://tilintarkastuslautakunta.fi/files/2012/08/Tiedote_4-2010.pdf>
- Keskuskauppakamari 2011. Tilintarkastustiedote 4/2011. Hakupäivä 16.10.2012. <http://tilintarkastuslautakunta.fi/files/2012/08/Tiedote_4-2011-2.pdf>
- Keskuskauppakamari 2012. Tilintarkastustiedote 1/2012. Hakupäivä 16.10.2012. <<http://tilintarkastuslautakunta.fi/files/2012/08/Tiedote-1-2012-1.pdf>>
- Korkeamäki, Ari-Matti 2008. Tilintarkastuksen perusteet. Helsinki: WSOY Oppimateriaalit Oy.
- Lahti, Sanna & Salminen, Tero 2008. Kohti Digitaalista taloushallintoa – sähköiset talouden prosessit käytännössä. Juva: WS Bookwell Oy.
- Suomen yrittäjät 2012. Sähköinen taloushallinto. Hakupäivä 28.11.2012. <<http://www.yrittajat.fi/fi-FI/verotjarahat/taloushallinto/sahkoinaloushallinto>>
- Raportointikoodisto 2012. Raportointikoodisto on edelläkävijä. Hakupäivä 13.11.2012. <<http://www.raportointikoodisto.fi/>>
- Tomperi, Soile 2009. Tilintarkastus – Normeista käytäntöön. Helsinki:Edita Prima Oy.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2002. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Jyväskylä: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Työ- ja elinkeinoministeriö 2012. Tilintarkastus. Hakupäivä 23.2.2013. <<http://www.tem.fi/tilintarkastus>>
- Valli, Matti 2011. Tilintarkastus on yhä enemmän sähköistä, mutta tarkastaja kiertää kentällä. Kuntalehti 1:2011, 54.

LIITTEET

Liite 1. Kyselylomake

Liite 2. Tutkimukseen osallistuneet tilintarkastajat

SÄHKÖINEN TILINTARKASTUS

1. Tutkinto

- HTM
- KHT
- JHTT

2. Tutkinnon suorittamisvuosi

3. Työkokemus vuosina tilintarkastajan tehtävissä

4. Työtehtävät tilintarkastajana

5. Kuinka suuri osa tarkastettavista yrityksistä hyödyntää jollakin tavalla sähköistä taloushallintoa?

- 0 – 20 %
- 20 – 40 %
- 40 – 60 %
- 60 – 80 %
- yli 80 %

6. Vaikuttaako yrityksen koko digitalisoidun taloushallinnon käyttöönottoon?

Liikevaihto	Ei digitaalista taloushallintoa	Taloushallinto digitalisoitu osittain	Taloushallinto digitalisoitu kokonaan	Ei kokemusta ko. kokoluokan yrityksestä
alle 200 000				
200 000 – 500 000				
500 000 – 1 miljoona				
1 – 3 miljoonaa				
3 – 5 miljoonaa				
yli 5 miljoonaa				

7. Mitkä osa-alueet ovat yleensä digitalisoitu?

- Myyntilaskut
- Ostolaskut
- Asiatarkastus ja hyväksyminen
- Palkanlaskenta
- Matka- ja kululaskut
- Maksuliikenne
- Viranomaisilmoitukset
- Yrityksillä käytössä raportointikoodisto

8. Miten taloushallinnon digitalisoituminen on otettava huomioon tilintarkastusta suunniteltaessa?

9. Onko taloushallinnon digitalisoituminen muuttanut tilintarkastustyön painopisteitä?

10. Miten tilintarkastus eroaa digitalisoituneessa ja perinteisessä tarkastuskohteessa? Mitkä ovat merkittävimmät muutokset?

11. Millaisia ovat sähköisen taloushallinnon tuomat haasteet tilintarkastustyössä?

12. Millaisia etuja sähköinen taloushallinto tuo tilintarkastustyöhön?

13. Suuri määrä tilintarkastajia eläköityy lähivuosina. Miksi ala ei kiinnosta nuoria? Luuletko, että digitalisoituminen vaikuttaa positiivisesti alan kiinnostavuuteen?

14. Näkemyksesi siihen, miten tilintarkastusala muuttuu tulevaisuudessa?

15. Saako nimesi julkaista tutkimuksen yhteydessä?

- Kyllä
- Ei

TUTKIMUKSEEN OSALLISTUNEET TILINTARKASTAJAT

Liite 2

Anttila, Jukka. HTM-tilintarkastaja 2010. Työkokemusta tilintarkastajana seitsemän vuotta.

Hyvärinen, Antero. HTM-tilintarkastaja 1988, JHTT-tilintarkastaja 1997. Työkokemusta tilintarkastajana 24 vuotta.

Paasovaara, Marko. JHTT-tilintarkastaja 2009, KHT-tilintarkastaja 2010. Työkokemusta tilintarkastajana seitsemän vuotta.

Prokkola, Raili. HTM-tilintarkastaja 1996. Työkokemusta tilintarkastajana 15 vuotta.

HTM-tilintarkastaja. Ei halunnut nimeään julkaistavaksi.

HTM-tilintarkastaja. Ei halunnut nimeään julkaistavaksi.

HTM-tilintarkastaja. Ei halunnut nimeään julkaistavaksi.